ISSN: 2584-0509

ਪੁਸਤਕ 'ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਾਂਜੀ' ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਸ: ਸੰਵਾਦ 'ਤੇ ਸਾਰਥਕਤਾ

ਪਵਨਬੀਰ ਸਿੰਘ
ਖੋਜਾਰਥੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਦਿੱਲੀ।
pawanbirsingh2223@gmail.com

The Purpose of Language is not only communicative but also Cognitive and constructive. (H.S. Gill)

ਓਸ਼ੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ – ਕੁਰਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਚਾਰ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨ ਲਵਾਂ। ਪਰ ਇਸੇ ਕੁਰਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੱਲ੍ਹਾ/ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇਸ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਵਸਤੂ ਵਰਤਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਪਲੇਟਫ਼ਾਰਮਸ 'ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਂ ਪੂਰਨ ਸਹਿਮਤੀ ਦੀ ਸੁਰ ਹੈ ਜਾਂ ਪੂਰਨ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੀ। ਪਰ ਓਸ਼ੋ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਅਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸਹਿਮਤੀ-ਅਸਹਿਮਤੀ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਤਰਕਮਈ ਹੋਵੇ ਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਦਰੀ-ਪ੍ਰਤੱਖਣ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਇਸਦੀ ਬਣਤਰ ਜਾਂ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ (Expression) ਤਾਂ ਇਹ- ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ, ਤਰੱਕੀ ਜਾਂ ਨਿਘਾਰ, ਇੱਕ ਦੀ ਹਿਚਕੀ, ਪਤ੍ਰਕਾਰੀ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਬਹਤਾ ਨੀਰ, ਕੁਚੱਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ, ਮੁਕੱਦਮਾ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ, ਲਿਪੀ-ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਮਾਂ ਲਿਪੀ, ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਬਾਰੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ, ਨਾਂ-ਨਵਾਂ ਅੱਖਰ ਪੁਰਾਣੇ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ, ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਵਿੱਚ/ਵਿਚ, ਇੱਕ/ਇਕ, ਲਿਖੇ ਮੂਸਾ ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਵੀ ਮੂਸਾ, ਸਿੱਖ ਪੰਜਾਬੀ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ, ਅੱਧਾ ਭਰਿਆ ਛੰਨਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਣ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਜਿਸਨੂੰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

www.khojnama.com khojnamapb03@gmail.com

ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਣਤਰ ਜਾਂ ਵਿਉਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਧੁਨੀ-ਵਿਉਂਤ (Phonology), ਭਾਵਾਂਸ਼-ਵਿਉਂਤ (Morphology), ਵਾਕ-ਵਿਉਂਤ (Syntax) ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਉਂਤ (Semantics) ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਸਲੇ ਜਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਜੁਗਤ/ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਸੁਲਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ-ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਡੀਕੰਸਟ੍ਰਕਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕੰਨਟ੍ਰਕਸ਼ਨ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੰਸਟ੍ਰਕਟ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਸਾਰਥਕਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।

ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

(ੳ) ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਹ ਮਸਲੇ ਜੋ ਮਸਲੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?

(ਅ) ਵਿਆਕਰਨਕ ਜੁਗਤ

(ੲ) ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ

(ਸ) ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ

(ੳ) ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਹ ਮਸਲੇ ਜੋ ਮਸਲੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦੀ ਹਿਚਕੀ, ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ, ਨਾਂ ਨਵਾਂ ਅੱਖਰ ਪੁਰਾਣੇ, ਅੱਧਕ, ਵੱਲੋਂ/ਦੁਆਰਾ, ਅੱਖਰਜੋੜ/ਸ਼ਬਦਜੋੜ ਆਦਿ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਇੱਕ ਦੀ ਹਿਚਕੀ' ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਬਾਰੇ ਚੰਦਨ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ "ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਰਟੀਕਲ 'ਏ', 'ਐਨ' ਦੀ ਰੀਸੇ 'ਇਕ' ਦੀ ਐਸੀ ਪੇਹਲੀ ਉੱਗੀ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹਨੂੰ ਸੁੱਟਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ"[1]। ਪਰ ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਦੁਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚਲੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ੧ੴ ਇਕ ਓਅਕਾਰ ਵਿਚਲੇ ਇਕ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੋਂ ਰਹੀ ਹੈ। ਚੰਦਨ ਅਨੁਸਾਰ ਲੈਅ (ਰਿਦਮ) ਲਈ ਇਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਯੋਗ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀ ਆਪਣੀ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਦੋ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ ਆਦਿ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ-ਦੋ, ਤਿੰਨ, ਚਾਰ ਦਾ ਨਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਮਤਲਬ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।[1]

ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ

ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਨੇ। ਕੁਝ ਭਾਸ਼ਾਈ ਚਿੰਤਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਉਂਕਿ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਮੌਖਿਕ/ਜਾਂ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਚਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਉਸਦੇ ਉਚਾਰਣ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਚਾਰਣ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਆਉਣ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਸੀਂ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੋਂ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਣ ਲਈ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਲਾਉਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

ਕੁਝ ਚਿੰਤਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹਨਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਰ ਬਿੰਦੀ ਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਾਹ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਬੋਲੀ (ਭਾਸ਼ਾ) ਬੋਲ਼ੀ (ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ) ਗੋਲੀ (ਦਾਸੀ) ਗੋਲ਼ੀ (ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲ਼ੀ)। ਪਰ ਜਿਹਨਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਲੱਗਣ ਤੇ ਅਰਥ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉੱਥੇ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋਵੇਂ ਰਾਵਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ 'ਦੁੱਧੂ' ਸ਼ਬਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਪੀਣਾ ਹੈ' ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵਾਕ ਵਿਚਲੇ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

"ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦੇਵਾਂਗਾ"

ਇੱਥੇ ਗੋਲੀ ਦੇ ਪੈਰ 'ਚ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਗੋਲੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾਸੀ (ਸੇਵਕਾ) ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲ਼ੀ ਦੇ ਹੀ ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅੱਧਕ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਲ ਜਾਂ ਦਬਾ ਨੂੰ ਅੱਧਕ ਨਾਲ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਲ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਨਿਖੇੜੂ ਧੁਨੀ ਹੈ, ਦੱਸ, ਦਸ, ਰੁੱਖ-ਰੁਖ, ਮਿੱਟੀ-ਮਿਟੀ, ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਉੱਥੇ ਅੱਧਕ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਨਾਲ ਅਰਥ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ-ਇਕ, ਵਿੱਚ-ਵਿਚ ਆਦਿ।

ਲਿਪੀ- ਨਾਂ ਨਵਾਂ ਅੱਖਰ ਪੁਰਾਣੇ

ਨਾਂ ਨਵਾਂ ਅੱਖਰ ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੀ.ਬੀ. ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ "ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤੇ ਵਿਕਾਸ" ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ "ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਇਸ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ।

ਪਰ ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ "ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ" ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਸਮਰਥ ਲਿਪੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ।"[2] ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ 'ਨਾਂ ਨਵਾਂ ਅੱਖਰ ਪੁਰਾਣੇ'। ਪੁਰਾਣੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਇਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਕਾਰਜ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਪੁਰਾਣੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਲਗਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ। 'ੜ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਸੀ ਪਰ ਕੋਈ ਲਿਖਤੀ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ 'ੜ' (ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ) ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬਣਾਇਆ। ਙ, ਞ, ਞ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸੋ ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ। "ਲਿਪੀ ਦੇ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਕੇ 7 ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ। ਕ-ਵਰਗ ਤੋਂ ਪ-ਵਰਗ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਤਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਣਾਈ। 'ਸ' ਤੇ 'ਹ' ਜੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਪਹਿਲੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਗਏ।"[3]

ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਲਿਪੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਅੱਖਰ ਪੁਰਾਣੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਰਤੀਬ ਨਵੀਂ ਸੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕ।

ਵੱਲੋਂ/ਦੁਆਰਾ

ਚੰਦਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੰਗੇਰਜ਼ੀ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ 'ਚ ਸੰਗਠਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਉਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ। ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ

ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਵੀ ਉਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ।

ਅੱਖਰਜੋੜ/ਸ਼ਬਦਜੋੜ

ਅੱਖਰਜੋੜ/ਸ਼ਬਦਜੋੜ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੇ "ਭਾਖਾ ਸੰਜਮ" (April 20, 1969 : Vol. II) ਵਿੱਚ 'ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸੰਜਮ' ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ) 'ਸਿਹਾਰੀ' ਤੇ 'ਔਂਕੜ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੁਗਤ ਏ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਏ ਤਾਂ ਇਸ ਸਾਰੇ ਗਰੁੱਪ ਬਾਰੇ ਇਕੱਠਾ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੇਵਲ 'ਕਹਿਣਾ' ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਈ ਦੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣੀ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸਾਰੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਤੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਇਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਏ ਕਿ ਅਸੀਂ "ਕਿਹੜਾ" ਤੇ "ਕੁਹੜਾ" ਨੂੰ "ਕੇਹੜਾ" ਤੇ "ਕੋਹੜਾ" ਲਿਖੀਏ ਤੇ "ਕਹਿਣਾ" ਤੇ "ਬਹੁਤ" ਨੂੰ "ਕੈਹਣਾ" ਤੇ "ਬੌਹਤ"। ਇਸ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀ ਆਏਗੀ ਪਰ ਇਕਸਾਰ ਹੋਏਗੀ।

ਪਰ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਐਵੇਂ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਕਰਨੀ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੱਜੇ, ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਚੱਲਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਾਂਗ ਈ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਜਿਹੜੀ ਪਰੰਪਰਾ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪੈ ਜਾਏ, ਉਸਨੂੰ ਥੁਹੜੀ ਕੀਤਿਆਂ ਬਦਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਨੇ।

ਡਾ. ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ 1969 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ 2004 ਵਿੱਚ ਚੰਦਨ ਲਿਖ ਕੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਜੁਗਤ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇੱਕ 'ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ' ਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਵਰਤੋਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਮੂਰਤ ਰੂਪ 'ਪੈਰੋਲ' ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਜਾਂ ਅਮੂਰਤ ਰੂਪ ਲੈਂਗ (ਵਿਆਕਰਣ) ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਥਿਰ ਸੰਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਯਥਾਰਥ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਹੈ। ਹਰ ਵਸਤੂ-

ਵਰਤਾਰਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲਾ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਲੈਂਗ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਮਾਜ ਤੇ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਸਰੇ ਸਮਾਜਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ 'ਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਆਕਰਣ ਉੱਪਰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਗੇ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਨੀ ਕੋਈ ਸਿਆਣਪ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੋਧੀ ਚਿੰਤਕ ਦਿੰਗਨਾਗ ਅਤੇ ਧਰਮਕੀਰਤੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਇੱਥੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਧੁਨੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਰਥ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਯਥਾਰਥ ਵਾਂਗ ਸਥਿਰ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸੰਕਲਪਿਕ ਸੰਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਅਰਥ ਨਿਰੰਤਰ ਸਿਰਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਣਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਿਰਜਦੇ ਤੇ ਬਿਨਸਦੇ ਹਨ।"[5] ਇਸੇ ਲਈ ਡਾ. ਗਿੱਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ-ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ ਵਿਆਕਰਣਕ ਹਵਾਲੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

"ਬੋਲੀ ਦੇ ਹਰ ਨਿਯਮ" ਅਰ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਦੀ ਜੜ੍ਹ॥
ਸੋ ਜਾਣੇ ਜਿਸ ਨੇ ਲਿਆ ਬਯਾਕਰਣ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ॥"

ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਦੋ ਤਰੀਕੇ ਹਨ – ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਜਿਸ ਸਮਾਜ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ 'ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ (ਪੈਰੋਲ) ਅੱਗੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਆਕਰਣ (ਲੈਂਗ) ਪਿੱਛੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਲੈਂਗ ਅਤੇ ਪੈਰੋਲ ਦਾ ਦਵੰਦਵਾਦੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਵੇਲੇ ਬੱਚਾ ਪੈਰੋਲ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਤਰੀਕਾ ਕਿ ਲੈਂਗ ਤੋਂ ਪੈਰੋਲ ਵੱਲ ਦਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਕੂਲ ਮਾਡਲ। ਚੰਦਨ ਅਚੇਤ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਚੰਦਨ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਕਿ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਿਆਕਰਣ 'ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਪਿੱਛੇ ਵਿਆਕਰਣਕ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ? ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਕਿ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ

ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਗਿਆਨ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਜਾਣਦੇ ਹੋ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਗਲਤ ਹੋ। ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਵੰਦਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਵਿਆਕਰਣ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਊਣ ਢੰਗ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਚਿੰਨ੍ਹ (Sign) ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਸਦੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਸਤੂਗਤ ਸੰਸਾਰ (Material Universe) ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ"।[6] ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਦੋਸਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਕੁੜੀ ਦਾ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸਹੇਲੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਪਰ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਛੜਾ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ (ਜਿਸਦਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ) ਪਰ ਛੜੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਮਾਜ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪਰਿਵਾਰ ਗਰੀਬ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਮਾਜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। "ਗੋਲਕ ਬੁਗਨੀ ਬੈਂਕ ਤੇ ਬਟੂਆ" ਪੰਜਾਬੀ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿੱਚ ਅਮਰਿੰਦਰ ਗਿੱਲ ਵਿਆਹ ਲਈ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪੈਸੇ ਕਮਾ ਕੇ ਲਿਆਉਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਟੁੱਟਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਦਹੇਜ ਦੀ ਰਕਮ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦਹੇਜ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ 'ਚ ਗਰੀਬ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਗਰੀਬ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਸੰਸਥਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਨੇ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਜਿੰਮਾ 'ਮਰਦ' ਨੂੰ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਮਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਜਿੰਮੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਉਸਨੂੰ ਛੜਾ ਕਹਿ ਕੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਮੀਂ (Lack) ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਛੇੜਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸ਼ਬਦ ਕੁਆਰਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਵਿਧਵਾ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਪਰ ਮਰਦ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਮਰਦ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਮਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੀ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਆਕਰਣ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ

ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਣ ਨੂੰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਰੋਜ਼-ਮਰ੍ਹਾ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਰਚਨਾ ਭਾਵ-ਜੁਗਤ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਣਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਵਾਕ-ਬਣਤਰ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ 'ਚ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਅਰਥ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਹ ਮੈਟਾਫ਼ਰ ਜਾਂ ਸੁਝਾਉ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਵਿਆਕਰਣ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਕ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਲੌਜੀਕਲੀ ਸਟੇਟਮੈਂਟ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਲੇਖਕ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਈ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਜਾਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਵੀ ਹੈ। "ਦਿੰਗਨਾਗ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦਵੰਦਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਵੰਦਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨਕ ਇਕਾਈਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ"।[7] ਜੇਕਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਲਈ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ-ਸੰਸਾਰ, ਵਿਚਾਰ, ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਨਵੇਂ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਲਈ ਉਹ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨਕ ਸੰਰਚਨਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਹੋ ਵੀ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਆਕਰਨਕ ਬਣਤਰ (Grammatical Structure) ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸੰਕਲਪੀ ਬਣਤਰ (Conceptual Structure) ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੇ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕਾਰਜ ਪਿੱਛੇ ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਟਰੇਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਮੁੱਢਲੀ ਧਾਰਣਾ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਪਿੱਛੇ ਦੈਵੀ-ਸਿਧਾਂਤ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ, ਕੁਰਾਨ ਨੂੰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਨੇ ਅਰਬੀ 'ਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਕੁਰਾਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ ਅਨੁਵਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦੈਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਸਥਿਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਇਸਦੇ

ਵਿਆਕਰਣ ਅਸ਼ਟ-ਧਿਆਇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਪਾਤੰਜਲੀ ਤੇ ਭਰਥਰੀਹਰਿ ਵੀ ਇਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਚਿੰਤਕ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸਥਿਰ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸਮਝਿਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਬਲੂਮਫੀਲਡ ਤੇ ਚੌਮਸਕੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਤੀ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ,ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦਿੰਗਨਾਗ ਅਤੇ ਧਰਮਕੀਰਤੀ ਵਰਗੇ ਬੋਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਖੜ੍ਹੋਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਇਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਹੈ, ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬੋਧੀਆਂ ਨੇ ਅਰਥ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ 'ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ। ਦਿੰਗਨਾਗ ਨੇ ਤਾਂ ਅਰਥ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

(ੲ) ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੇਖੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਮੋਹਰੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸੇਖੋਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਚਿੰਤਕ ਹਨ ਜੋ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਹ ਹਨ- ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਗੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ, ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ।

ਡਾ. ਗਿੱਲ ਅਨੁਸਾਰ "ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਮੱਸਿਆ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਮੱਸਿਆ ਤਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਮਝ ਦੀ ਹੈ।"[8] ਜਦੋਂ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਚਿੰਤਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਸਾਰਥਕ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਵਚਨ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਰਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੁਹਜਮਈ, ਪ੍ਰਭਾਵਾਤਮਕ ਹੋਵੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੂਝਵਾਨ ਚਿੰਤਕ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਸਦੀ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹੇਠ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਚੰਦਨ ਇਸਨੂੰ ਉਲਟ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਡਬਲਯੂ.ਐਚ.ਔਡਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਭਾਸ਼ਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਵਿਚਾਰ ਭ੍ਰਸ਼ਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਜੇ ਭਾਸ਼ਾ ਚੰਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਹਰ

ਵਿਚਾਰ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੇਵ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਰਚੀ ਹਰ ਕ੍ਰਿਤ ਕਲਾਸੀਕਲ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਗਲਤ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਭੌਤਿਕ ਜਾਂ ਮੂਰਤ ਰੂਪ ਜਿਸਦਾ ਅਸੀਂ ਇੰਦਰੀ ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ, ਪਾਠ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਰਥ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੇ ਅਮੂਰਤ ਜਾਂ ਸੰਕਲਪੀ ਰੂਪ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਅਮੂਰਤ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ ਰਾਹੀਂ ਵਾਕਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿਚ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਵਾਕ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਨਾਂ ਕਿ ਵਿਚਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਵੇਂਪਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ, ਪਾਠ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ ਕੇ ਅਰਥ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਚਿੰਤਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਉਹ ਨਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ, ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼, ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ, ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਤੁਲਸੀ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਰੂਲਾ, ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ। ਭਾਵੇਂ ਇੱਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਬੰਧਕਾਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਵਾਕਾਤਮਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਅਨੇਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸਪਾਟ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਟੇਢੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਟੇਡੇਪਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਡਾ. ਗੋਪੀਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਇਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ 'ਪੇਚ' (ਘੁਮਾ ਦੇਣ) ਦੀ ਜੁਗਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਘੁਮਾਉਣ ਨਾਲ ਅਰਥ ਘੁੰਮ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸਪਾਟ ਤੇ ਸਾਧਾਰਣ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਦੀਆਂ ਅਸੀਮ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਰਾਹੀਂ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਕਵੀ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਵੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਵੀ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਗੁਣ

ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਹੈ 'ਯਾਰ' ਪਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸਨੂੰ 'ਯਾਰੜੇ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ 'ਯਾਰ' ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਹੋਈ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਸਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਪਰ ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦੀ ਸੁਰ ਨਕਾਰ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਕਾਰ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਸਫ਼ਾ 17 'ਤੇ ਉਹ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'ਚੋਂ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ 'ਪ੍ਰਸਥਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਚੱਲਿਆ' ਅਤੇ ਕੋਲ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਕੁੱਛੜ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪੈਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਥਾਨ ਸ਼ਬਦ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕੀ ਕੁਚੱਜ ਵਾਪਰਿਆ ਅਤੇ ਕੋਲ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕੁੱਛੜ ਸ਼ਬਦ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੋ ਗਈ ਇਹ ਸਵਾਲ ਹੈ? ਪ੍ਰਸਥਾਨ ਸ਼ਬਦ ਆਉਣ ਨਾਲ ਕੀ ਇਹ ਪੈਰ੍ਹਾ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ? ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਲੇਖਕ ਚਿੰਤਕ ਆਪਣੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ। ਡਾ. ਗਿੱਲ ਦਿੰਗਨਾਗ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ :

"A Linguistic Sign is a matter of usage, nothing more nothing less."[9]

ਵੇਖਣ ਵਲੀ ਚੀਜ਼ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਬੋਧੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਖਾਲੀ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਲਈ ਕੱਚੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਜਾਂ ਔਖੇ-ਸੌਖੇ ਹੋਣ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ-ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਭਗਤ-ਬਾਣੀ ਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੜੇ ਸਾਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੁਲਾਹੇ, ਮੋਚੀ, ਦਰਜੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣਤਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ, ਜਾਂ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਰਥ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੈ ਫਿਰ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਧਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਵੇ।

ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚਿਹਨਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅੰਜਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਦਿਸਦੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਣਦਿਸਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਝਾਰਤ ਵਾਂਗ ਬੁੱਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਫੈਜ਼ ਅਹਿਮਦ ਫੈਜ਼ ਦਾ ਸ਼ੇਅਰ ਹੈ :-

"ਵੋ ਬਾਤ ਸਾਰੇ ਫਸਾਨੇ ਮੇਂ ਜਿਸਕਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਥਾਂ
ਵੋ ਬਾਤ ਉਨਕੋ ਬਹੁਤ ਨਾ-ਗਵਾਰ ਗੁਜ਼ਰੀ ਹੈ"

(ਸ) ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ "ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਮੇਰੇ ਦੇਖਦਿਆਂ-ਦੇਖਦਿਆਂ ਪਿਛਲੇ ਵੀਹਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਏਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਸਿਆਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।"[10] ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋਈ ਸਥਿਰ ਸੰਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸੰਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਦਾ ਬਦਲਣਾ ਤੈਅ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿਚਲਾ ਬਦਲਾਵ ਇਸਦੀ ਆਪਣੀ ਜੁਗਤ ਤੇ ਵਿਉਂਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਸਾਰਥਕ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸਦੀਆਂ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾਈ-ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਡਾ. ਗਿੱਲ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ "ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਲੂਮਫੀਲਡ ਅਤੇ ਚੌਮਸਕੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਇਕ ਬੱਚਾ 5-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਆਕਰਨਕ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਸ਼ੁੱਧ ਵਾਕ ਬਣਾਉਣੇ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬੱਚਾ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਸੋਚਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸੋਚਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਦਵੰਦਵਾਦੀ ਕਿਰਿਆ ਹੈ।

"ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੀ ਵਿਵਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੇਕਾਰਤ ਦਾ ਮਤ ਹੈ) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਵੰਦਵਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਕ ਰਚਨਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਅਰਥ-ਸੰਰਚਨਾ (ਭਾਵ-ਜੁਗਤ) ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਂਦਾ।"[11]

ਭਾਸ਼ਾ ਕੇਵਲ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਇਹ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਤੇ ਬੋਧਾਤਮਕ ਹੈ।

The Purpose of Language is not only communicative but also cognitive and constructive .[12]

ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਮਨੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਅਬੇਲਾਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਅਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸਦਾ ਸਿਰਜਣਾਹਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ "ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇੰਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੀ ਹੈ : ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਗਰਲ ਫਰੈਂਡ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ?"[13] ਇੱਥੇ ਉਹ ਚਿਹਨਾਤਮਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਮਾਂ-ਬੋਲੀ) ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ (ਗਰਲਫਰੈਂਡ) ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਜ਼-ਮਰ੍ਹਾ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹੀ ਵਜੂਦ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਰਚ ਸਕਦੇ ਅਜਿਹਾ ਕਵੀ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਭਾਸ਼ਾਈ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਵਚਨ ਯੋਗਤਾ ਵੀ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ, ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ,

ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜ 'ਚ ਨਵੇਂ ਨਿਰਣੇ ਲੈਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

"ਹਮਕੋ ਉਨਸੇ ਵਫ਼ਾ ਕੀ ਹੈ ਉਮੀਦ
ਜੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਕਿ ਵਫ਼ਾ ਕਯਾ ਹੈ" – ਗ਼ਾਲਿਬ

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਚੰਦਨ, ਅਮਰਜੀਤ, **ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਸ,** ਸੱਚਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2024, ਪੰਨਾ 16.
2. ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), **ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ,** ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲੁਧਿਆਣਾ,2017, ਪੰਨਾ 169.
3. **ਉਹੀ,** ਪੰਨਾ 174.
4. **ਉਹੀ,** ਪੰਨਾ 173.
5. Gill, Harjeet Singh , **Signification in Buddhist and French Traditions,** p.3.
6. ਸਿੱਧੂ, ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), **ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ,** ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਨਾ 13.
7. Gill, Harjeet Singh, **Conceptualism in Buddhist and French Traditions,** p.28.
8. **ਸੇਧ,** ਅਕਤੂਬਰ 1974, ਪੰਨਾ 8.
9. **Conceptualism,** Op.cit. p. 22.
10. **ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ, ਉਹੀ,** ਪੰਨਾ 14.
11. Gill. H.S., **The Semiotics of Signification,** Central Institute of Hindi, Agra, p. 9.
12. **Conceptualism,** Op.cit. p. 10.
13. ਗੁਰਬਚਨ (ਸੰਪਾ.), **ਫ਼ਿਲਹਾਲ,** ਪੰਨਾ 55.